

РЕЦЕНЗІЯ

доктора економічних наук, професора

Пріхно Ірини Миколаївни

на дисертацію Момота Сергія Вікторовича

**«СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ ЯК ІНСТРУМЕНТ
РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ»**,

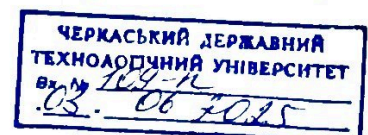
подану на здобуття ступеня доктора філософії

за спеціальністю 051 – Економіка

Актуальність обраної теми дослідження та зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами

Сьогодні питання активізації соціальної відповідальності бізнесу набуває особливої ваги в умовах як природних, так і вимушених глибоких трансформацій соціально-економічного середовища України. Бізнес уже давно не є лише джерелом прибутку – він стає активним учасником суспільних процесів, здатним впливати на якість життя громад. Саме через соціально відповідальну поведінку суб'єкти господарювання можуть формувати довіру з боку населення, налагоджувати сталі партнерства з органами влади та об'єднувати зусилля для вирішення локальних проблем громади або регіону в цілому. Актуальність теми зростає і у світлі євроінтеграційного курсу України, де соціальна відповідальність бізнесу розглядається як один із критеріїв розвитку демократичного та відкритого суспільства. Соціально відповідальний бізнес сприяє стабілізації ситуації на ринку праці, інвестує в розвиток і нагромадження людського капіталу та підтримує соціальну інфраструктуру. Це, у свою чергу, створює передумови для зростання добробуту населення та посилення конкурентоспроможності регіонів. Отже, активізація соціальної відповідальності бізнесу є не лише необхідною умовою стратегічного розвитку території, а й виступає важливим чинником докорінної модернізації економіки України як під час війни, так і в повоєнний період.

Соціальна відповідальність бізнесу створює практичне підґрунтя для реалізації багатьох Цілей сталого розвитку ООН, адаптованих на національному та регіональному рівнях. Зокрема, залучення бізнесу до соціальних ініціатив сприяє досягненню цілей у сфері гідної праці, освіти, гендерної рівності, сталого економічного зростання та зменшення нерівності. Суб'єкти господарювання, які інтегрують принципи соціально відповідального ведення бізнесу у свою стратегію розвитку, можуть ефективно впливати на формування соціальної згуртованості в громадах. Крім того, реалізація екологічних проєктів промисловими підприємствами (наприклад, енергоефективність, скорочення викидів, повторне використання ресурсів тощо) підтримує екологічний баланс територій. Завдяки участі бізнесу в розвитку місцевої інфраструктури, освіти й охорони здоров'я, формується синергія між економічним зростанням і соціальним прогресом. Такий підхід дозволяє регіонам розвиватися збалансовано, не жертвуючи довгостроковими інтересами майбутніх

поколінь. У результаті, на сучасному етапі розвитку суспільства, соціальна відповідальність бізнесу виступає не лише інструментом репутаційної політики суб'єктів господарювання, а й стає реальною рушійною силою сталого розвитку на регіональному рівні, що підтверджує актуальність дослідження Момота С.В.

Дисертацію виконано відповідно до затвердженої тематики науково-дослідних робіт Черкаського державного технологічного університету, що додатково доводить актуальність та наукову затребуваність теми дослідження. В межах першої теми «Теорія і практика сталого розвитку: держава, бізнес, громада» (державний реєстраційний номер 0120U104957, 2020-2023 рр.) дисертантом запропоновано нове бачення можливої участі суб'єктів господарювання країни в реалізації Цілей сталого розвитку. В межах другої теми «Смарт-спеціалізація та інноваційна парадигма розвитку національної економіки: пріоритети та перспективи» (державний реєстраційний номер 0121U114146, 2021-2024 рр.) дисертантом визначено вплив активізації соціальної відповідальності бізнесу на можливості подолання в українській економіці наслідків кризових явищ останніх років.

Структура роботи, оцінка змісту дисертації та її завершеність

Текст дисертації має логічну структуру, яка повною мірою дозволила дисертанту досягти проголошеної мети дослідження та реалізувати його завдання. Розмір підрозділів є майже однаковим за кількістю сторінок, що забезпечує збалансованість викладення матеріалу та свідчить про рівномірну увагу дисертанта до всіх аспектів дослідження. Такий підхід сприяє кращому сприйняттю інформації читачем і свідчить про високий рівень організації наукової роботи під час досліджень. Відповідно до наявних вимог до оформлення та обсягу закінченого дослідження, дисертаційну роботу викладено на 189 сторінках друкованого тексту (вступ, три розділи та висновки), що є достатнім. Матеріали дисертації містять достатню кількість таблиць і рисунків, що підвищує рівень сприйняття матеріалу. Список використаних джерел з 319 найменувань уміщено на 35 сторінках. Значну кількість інформації, яку було покладено в основу дослідження, розміщено на 103 сторінках додатків до дисертації.

Послідовність викладення матеріалу дозволяє простежити логіку авторських міркувань і цілісність наукової концепції. Так, перший розділ дисертації розкриває теоретико-методичні основи реалізації концепції соціальної відповідальності бізнесу в регіоні. Другий розділ присвячено аналізу передумов та підґрунтя для поширення соціальної відповідальності бізнесу в регіонах України. У третьому розділі роботи дисертант висвітлює механізм реалізації соціальної відповідальності бізнесу з метою сталого розвитку регіону. Така послідовність викладення матеріалу свідчить про логічність і системність мислення дисертанта, про глибоке розуміння ним сутності досліджуваної проблематики. Результатом дослідження стала завершена праця, виконана дисертантом самостійно і відповідно до вимог.

Наукова новизна одержаних результатів

Наукова новизна дисертації Момота С.В. полягає у створенні нового наукового інструментарію, спрямованого на активізацію соціальної відповідальності бізнесу на регіональному рівні з метою досягнення на цьому підґрунті сталого розвитку регіональної економіки. Найбільш цінними науковими результатами дослідження слід вважати такі:

удосконалено складові соціальної відповідальності бізнесу, які пропонується розглядати як сукупність чотирьох напрямів відповідальних дій, а саме: відповідальність суб'єкта господарювання перед суспільством за виробництво якісного продукту; соціальний розвиток території та мінімізація екологічного впливу; дотримання людиноцентристського підходу; розвиток культурних цінностей та спрямування інвестицій у знання та інновації;

удосконалено методичний підхід до оцінювання проявів соціальної відповідальності бізнесу залежно від впливу кризових явищ, в основу якого покладено три послідовні кроки: виокремлення найбільш потужних проявів зовнішнього негативного впливу на економіку регіону і країни; оцінювання соціально-економічних наслідків кожного кризового впливу; документування реакції бізнесу на кожний потужний прояв кризових явищ в економіці регіону і країни;

удосконалено методичний підхід до оцінювання ступеня стратегічної орієнтації регіону на активізацію соціальної відповідальності бізнесу, який базується на встановленні рівня зацікавленості регіональної влади в активізації соціальної відповідальності бізнесу через декларацію таких намірів у відповідних стратегіях регіонального розвитку;

удосконалено концептуальний підхід до визначення шляхів реалізації бізнесом різних аспектів соціальної відповідальності в межах Цілей сталого розвитку, в основу якого покладено встановлення основних напрямів прояву соціально відповідальної поведінки суб'єктами господарювання і збільшення ймовірності досягнення на цій основі регіональною економікою Цілей сталого розвитку;

набула подальшого розвитку матриця шляхів реалізації бізнесом ініціатив в межах концепцій соціальної відповідальності та сталого розвитку регіону, яку побудовано шляхом конкретизації заходів та ініціатив бізнесу залежно від поставленого глобального завдання, Цілі сталого розвитку, яка його розкриває, обраного суб'єктом господарювання напряму спрямування власних зусиль в межах соціальної відповідальності;

набули подальшого розвитку принципи соціальної відповідальності бізнесу, які складаються з принципів добровільності й повноти розкриття нефінансової інформації, відповідальності перед суспільством за ризики від управлінських рішень, інноваційності розвитку всіх сфер функціонування та орієнтації на гуманність і моральність;

набув подальшого розвитку портфель методів і технологій підвищення ефективності реалізації бізнесом функції соціальної

відповідальності, в основу формування якого покладено підбір сучасних підходів, які можуть бути запровадженими в межах реінжинірингу бізнес-процесів, процедур активної взаємодії зі стейкхолдерами й під час здійснення суб'єктами господарювання соціальних та освітніх заходів;

набули подальшого розвитку інструменти впливу на економічні інтереси суб'єктів господарювання з метою активізації соціальної відповідальності бізнесу в регіоні, до яких віднесено іміджеві, фінансові та організаційні групи методів, для кожної з яких визначено зміст, механізм дії, обмеження та конкретизовано інструменти впливу.

Теоретичне та практичне значення результатів дослідження

Теоретичне значення результатів дослідження полягає у поглибленні теоретико-методичних засад соціальної відповідальності бізнесу. Практичне значення роботи полягає в розробленні науково-практичних рекомендацій щодо реалізації концепції соціальної відповідальності бізнесу на регіональному рівні як інструменту сталого розвитку регіональної економіки. Підтвердженням практичної значущості результатів дослідження виступає їх затребуваність в діловому середовищі регіону, про що йдеться у довідках про впровадження, розміщених у додатках до дисертації. Так, методичні положення щодо обґрунтування спектру можливих варіантів реалізації суб'єктами господарювання регіону соціально відповідальної поведінки в межах Цілей сталого розвитку використано фахівцями Черкаської обласної військової адміністрації (довідка №1231/04-14.01 від 31.10.2024 р.). Методичні положення щодо можливих напрямів реалізації суб'єктами господарювання взятих на себе зобов'язань, сформульованих в межах концепції соціальної відповідальності бізнесу в розрізі Цілей сталого розвитку впроваджено в діяльність Управління освіти і науки Черкаської обласної державної адміністрації (довідка №11315/02/11-01-31 від 07.05.2024 р.). Методичний підхід до визначення соціальної відповідальності бізнесу як дієвого важеля подолання соціально-економічних наслідків кризових явищ різного характеру використано в роботі Департаменту соціальної політики Черкаської міської ради (довідка № 10-11052/24 від 15.10.2024 р.). Принципи управління соціальною відповідальністю бізнесу впроваджено в діяльність Департаменту «Центр надання адміністративних послуг» Черкаської міської ради (довідка №0501-19/243 від 12.11.2024 р.).

Повнота викладення наукових результатів дисертації в опублікованих працях

За результатами проведених досліджень Момот С.В. опублікував у відкритому друці 21 наукову працю, серед яких – 1 стаття у виданні, проіндексованому в наукометричній базі Web of Science, 6 статей – у наукових виданнях України, які віднесено до категорії Б. Загальний обсяг

публікацій становить 9,07 д.а., з яких особисто здобувачеві належать 6,81 д.а.

За змістом та кількісними вимогами наукові публікації дисертанта повною мірою відповідають вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12 січня 2022 р.

Відсутність (наявність) порушень принципів академічної доброчесності

Аналіз змісту дисертаційної роботи та двадцяти однієї наукової праці автора, опублікованої у відкритому друці, дає підстави стверджувати, що при їх підготовці було дотримано принципів академічної доброчесності. У всіх випадках використання ідей, підходів, наукових методів або певних результатів досліджень інших учених, а також під час залучення статистичних та аналітичних матеріалів, автор зробив посилання та коректно вказав джерела інформації, які відображено у списку використаних джерел роботи. Для кожної з наукових публікацій, виконаних у співавторстві, чітко визначено особистий внесок здобувача та у тексті дисертації використано виключно власні ідеї та пропозиції дисертанта.

Зауваження та недоліки дисертації щодо її оформлення і змісту

Загалом робота залишає за собою позитивне враження і заслуговує на схвалення. Проте необхідно також відмітити положення дисертації, які носять дискусійний характер.

1. У п. 2.2 дисертаційної роботи дисертант детально аналізує наявну нормативно-правову базу, яка є підґрунтям для реалізації соціальної відповідальності бізнесу в Україні. Зокрема, виявлено нормативно-правові інструменти підтримки соціально відповідальної поведінки бізнесу в Україні на законодавчому рівні, які розподілено на дві групи: 1) такі, що закон дозволяє (дії позитивного характеру); 2) такі, що закон забороняє чи за що карає (дії негативного характеру) (табл. 2.2). Зауважимо, що у цій таблиці просто фіксується наявність нормативних інструментів, але не проаналізовано, чи реально ці інструменти стимулюють бізнес до соціально відповідальної поведінки. Дисертація значно б виграла, якби були наведені конкретні приклади застосування зазначених інструментів представниками бізнесу в Україні. Крім того, автор дисертації робить висновок про відсутність податкових стимулів, що сприятимуть активізації соціально відповідальної поведінки бізнесу, та наголошує на необхідності їх запровадження, але не конкретизує, які саме це повинні бути податкові стимули (наприклад, зниження податку на прибуток на певний строк).

2. У табл. 2.1 наведено перелік компаній, які очолюють рейтинг соціальної відповідальності Global RepTrak-100 у 2020-2023 рр., однак подання обмежується лише переліком назв компаній та їхнього місця у рейтингу. Вважаємо, що з метою підвищення аналітичної цінності дисертаційної роботи доцільно було б не лише навести список компаній, а й коротко проаналізувати напрями їхньої соціально відповідальної поведінки (наприклад: екологічні ініціативи, соціальні програми, корпоративне волонтерство, етичне ведення бізнесу тощо). Це дозволило б краще зрозуміти, за які конкретні дії компанії отримали високу оцінку та якими практиками вони вирізняються на глобальному рівні.

3. На рис. 2.10 дисертант здійснив спробу відобразити ступінь спрямованості стратегій розвитку регіонів України на період 2021-2027 рр. на активізацію соціальної відповідальності бізнесу. Проте не конкретизовано, за якою саме методикою оцінювався «ступінь спрямованості» стратегій на активізацію соціальної відповідальності бізнесу. Для підвищення наукової обґрунтованості доцільно було б подати відповідний методичний підхід: критерії, шкалу оцінювання, вагу критеріїв.

4. На рис. 3.1 відображено прогресивні методи та технології, впровадження яких в діяльність підприємства, на думку автора дисертаційної роботи, буде сприяти більш ефективній реалізації функції соціальної відповідальності бізнесу, зокрема, запропоновано здійснити реінжиніринг бізнес-процесів, використовуючи технології ресурсозбереження, штучного інтелекту, інтернету речей, цифрових двійників тощо. Проте, зазначені технології потребують значних капіталовкладень на етапі розробки та впровадження, що для багатьох суб'єктів господарювання, особливо в умовах економічної нестабільності, може бути складним та непосильним. Крім того, комплексне впровадження цих технологій може вимагати залучення висококваліфікованих кадрів та специфічних знань, що створює додаткові складнощі в плані навчання персоналу та інтеграції нових систем з існуючими бізнес-процесами. Враховуючи зазначене, доцільно зауважити, що автором дисертаційної роботи приділено недостатнього уваги до розкриття ризиків, пов'язаних з технологічною адаптацією та інфраструктурними викликами, що можуть негативно вплинути на соціальну відповідальність бізнесу, викликаючи зниження довіри з боку громадськості та інших зацікавлених сторін.

5. На рис. 1.2 відображено узагальнені складові соціальної відповідальності бізнесу. Проте, на нашу думку, опис складових соціальної відповідальності бізнесу виглядає дещо ізольовано. Не вистачає пояснень щодо того, як ці складові можуть взаємодіяти між собою. Наприклад, успішне впровадження енергоефективних технологій може сприяти соціальному розвитку території, а розвиток соціальної інфраструктури може впливати на створення безпечних умов праці. Потрібно було б більш чітко вказати, як ці складові інтегруються для досягнення максимального

ефекту для всіх зацікавлених сторін. Крім того, опис складових соціальної відповідальності бізнесу не розглядає фінансові аспекти, які часто є критичними для підприємств. Наприклад, реалізація програм соціальної відповідальності може вимагати значних інвестицій у модернізацію виробництва або створення нових робочих місць. Тому варто було б детальніше розглянути питання балансу між фінансовою вигодою для представників бізнесу та соціальними витратами.

Не зважаючи на наявність дискусійних положень, вони ~~не~~ знижують загальної позитивної оцінки роботи.

***Загальні висновки щодо відповідності дисертації вимогам,
які висуваються до наукового ступеня доктора філософії***

Дисертаційну роботу «Соціальна відповідальність бізнесу як інструмент реалізації принципів сталого розвитку регіону» написано на актуальну для сучасного етапу розвитку регіональної економіки України тему. Дисертація є повністю завершеною науковою працею, яка має наукову цінність та практичну значущість. Обрана тематика дослідження та використаний в роботі науковий інструментарій повною мірою відповідають спеціальності 051 – Економіка. За змістом, обсягом та оформленням дисертаційна робота відповідає вимогам наказу МОН України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (№40 від 12 січня 2017 р., зі змінами) та положенням затвердженого постановою Кабінету Міністрів України «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (№44 від 12 січня 2022 р.), а її автор, Момот Сергій Вікторович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 – Економіка.

Рецензент:

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки та управління
Черкаського державного
технологічного університету

Ірина ПРИХНО

Підпис д.е.н., проф. Пріхно Ірини Миколаївни засвідчую

Учений секретар
Черкаського державного
технологічного університету

Ірина МИРОНЕЦЬ